

Методичні рекомендації щодо вивчення правознавства у 2009/10 навчальному році

Сучасна школа має дати молоді правові знання та сформувати вміння, життєву позицію.

Правова освіта учнів передбачає вплив на особистість через оптимальний вибір змісту, форм, методів, принципів навчання та чіткої структури навчально-виховного процесу. Завдяки новим підходам до змісту освіти та комунікації між вчителем і учнями в навчальному процесі, за умов спеціально спрямованої системи навчально - виховної роботи школа повинна перетворитись у зразок демократичного правового простору.

На виконання цих завдань спрямований *новий* предмет «Правознавство. Практичний курс». Разом із традиційним для української школи предметом «Основи правознавства», який викладатиметься як базовий предмет з 2010/11 навчального року в старшій школі, «Правознавство. Практичний курс» стає важливою складовою системи правової освіти учнів. Програма курсу частково «розвантажує» базовий та профільні курси правознавства в старшій школі, допомагаючи не тільки засвоєнню учнями певних понять, а й формуванню в них інтересу до права, поваги до закону та правомірної поведінки.

Метою вивчення предмета «Правознавство. Практичний курс» (автори програми О.Пометун, Т.Ремех), є забезпечення умов для формування елементів правової культури, правових орієнтирів та правомірної поведінки учнів. Завданнями, що реалізують досягнення означеної мети, є:

– ознайомити учнів з правом, його важливою роллю в житті суспільства, сприяти усвідомленню ними найбільш важливих понять і термінів юридичної науки;

– сприяти формуванню у дітей фундаментальних цінностей, таких як права та свободи людини і громадянина, демократія, активна громадянська позиція, що складають основу демократичної правової держави і громадянського суспільства в Україні;

– виробити в учнів уміння: використовувати правові знання для реалізації і захисту своїх прав, свобод та законних інтересів; оцінювати і регулювати свої взаємини з іншими; здійснювати вибір моделі поведінки у повсякденних життєвих ситуаціях, орієнтуючись на норми права, що стосуються неповнолітніх; опрацьовувати окремі положення нормативно-правових актів; застосовувати на правовому матеріалі критичне мислення, аналіз, синтез, оцінку, рефлексію, уміння спілкуватись, дискутувати, розв'язувати проблеми; сформувати навички правомірної поведінки;

– сформуванню у дев'ятикласників інтерес до права, заохотити їх до свідомого використання, застосування й дотримання правових норм.

Програма предмета «Правознавство. Практичний курс» не вимагає засвоєння великого за обсягом матеріалу, передбачаючи, що вчитель використовуватиме час для різноманітних методів і високої активності кожного учня. Це враховувалося при складанні навчально-методичного комплексу до курсу, основним елементом якого є підручник.

За результатами конкурсу підручників для 9 класу в загальноосвітніх навчальних закладах країни будуть використовуватися три підручники.

Особливістю підручника авторів **О.Пометун та Т.Ремех** є те, що він є інноваційним за способом подання змісту та методикою роботи з ним. Підручник містить систематизований навчальний матеріал, передбачений програмою, і є комплексною інформаційною моделлю, яка включає три основні блоки: 1) вимоги до результатів роботи учня з підручником (до кожної теми чи розділу); 2) текстовий блок, який розподіляється на основний, додатковий та пояснювальний; 3) блок діяльнісного спрямування (питання і завдання на репродуктивну, творчу, емоційно-ціннісну, рефлексивну, контрольнооцінну діяльність учнів).

Усі параграфи (теми) підручника мають типові структурні частини:

– кожен параграф (тема) розпочинається формулюванням очікуваних результатів, до яких слід повернути увагу учнів і спрямовувати урок на їх досягнення;

– на початку параграфа (теми) вміщено фрагмент казки, пов'язаний з основними питаннями, яким присвячено урок. Діючими особами ілюстрацій до казок є казкові герої, які обговорюють чи переживають певні події свого життя, що мають правовий контекст. Фрагмент у поєднанні з поставленими до нього запитаннями виконує на уроці функцію актуалізації життєвих уявлень чи наявних в учнів знань і мотивації їх навчальної діяльності;

Підсумкові завдання до розділів у формі тестових і творчих завдань, вміщені у підручнику, слугують для узагальнення і повторення учнями вивченого матеріалу.

Матеріал підручника автора **О. Д. Наровлянського** поділений на сім розділів та базується на законодавстві України станом на 1.03.2009 року.

Враховуючи особливості навчального курсу та рекомендовані методи навчання (переважно практичне спрямування та широке застосування активних методів навчання) у підручнику широко використано різноманітні методи активізації навчальної діяльності учнів – навчальні дискусії, робота в малих групах, робота з документами. Учням пропонуються завдання для самостійної роботи (зокрема групової), перевірки набутих знань і вмінь.

Також у підручнику запропоновано додатковий матеріал під рубрикою «Це цікаво», який призначений для підвищення зацікавленості учнів у навчальному предметі. Виклад навчального матеріалу супроводжується ілюстративними матеріалами, витягами з нормативно-правових актів України, а також завданнями з метою організації навчальної діяльності учнів.

Мета підручника авторів **В.Л. Суткового, Т.М. Філіпенко** – сприяти правовому вихованню та формуванню правової свідомості. Основне спрямування змісту підручника – зацікавити учнів правознавством, озброїти їх умінням діяти в життєвих ситуаціях відповідно до вимог норм права, закласти основи правових знань. Автори підручника намагалися націлити школярів на отримання інформації, яка орієнтована на їхні життєві потреби та на здобуття досвіду практичних дій щодо вирішення конкретних проблем.

В користуванні підручником школярам допоможуть знаки-символи, так звані піктограми. Ними позначені: проблемні питання, які будуть розглядатися в темі; очікування результатів уроку; витяги з нормативно-правових актів; для допитливих (з історії поняття); буква закону; перевірте себе; працюємо разом; розв'яжіть ситуацію.

Цей підручник стане надійним помічником школярів у складних життєвих ситуаціях і допоможе порадами та корисною інформацією.

Для профільних класів чинною є програма «Правознавство для ліцеїв, гімназій, класів з поглибленим вивченням правознавства» (автори І.Котюк та О.Котюк; Усенко І.Б.). Ця програма має навчальне забезпечення посібниками «Основи теорії держави і права», «Основи публічного права України» та «Основи приватного права України» виданих протягом 2003 – 2005 років видавництвом «Версія».

Організація профільного вивчення основ правознавства

Вивчення правознавства у профільних класах (групах) сприятиме формуванню стійкого інтересу до правознавства, загальних і предметних компетентностей учнів, орієнтуватиме на майбутню професійну діяльність, де використовуватимуться здобуті юридичні знання, та сформовані вміння й навички.

Пізнавальна діяльність учнів на уроках правознавства має включати: пошук, первинний аналіз і застосування правової інформації; аналіз положень нормативних правових актів; груповий і індивідуальний аналіз правових ситуацій; формулювання і аргументацію учнем власної точки зору з посиланням на норми права; застосування набутих знань для визначення відповідного закону, способу поведінки в конкретних ситуаціях, визначення

процедури звернення до відповідних органів й установ по кваліфіковану юридичну допомогу.

Особливої уваги вчителя потребують способи організації навчальної діяльності учнів на уроках правознавства. Поряд з лекційними та фронтальними формами роботи в основній та старшій школі слід широко використовувати активні методи навчання та інтерактивні педагогічні технології: групова робота, рольові ігри, моделювання юридичних процедур і суспільних процесів, дискусії тощо. Варто урізноманітнити типи уроків уроками-практикумами, уроками з використанням мультимедійного комплексу, уроками роботи з нормативними джерелами тощо.

Нове змістовне наповнення правознавчих курсів та ефективна методика їх викладання сприятимуть максимальному досягненню запланованих навчальних результатів, формуванню та розвитку предметних компетентностей учнів для навчання правознавства:

- практично-спрямованих (уміння учнів застосовувати правові знання, навички участі в суспільній діяльності, здатність та готовність захищати свої права та права інших людей, уміння діяти індивідуально й колективно, складати заяви та подання, навички користування сучасними інформаційно-комунікаційними засобами тощо);
- інформаційно-правових (уміння працювати з джерелами юридичної інформації, аналізувати нормативно-правові акти, користуватись довідковою літературою, Інтернетом для самостійного пошуку інформації тощо);
- юридичного мовлення (уміння будувати усні та письмові висловлювання щодо правознавчих питань);
- правової логіки (уміння аналізувати правові явища та діяння на основі норм права і приписів закону: виділяти головні ознаки, складові правових понять, явищ, фактів, тлумачити правові положення, теорії, складати таблиці та структурно-логічні схеми тощо);
- аксіологічно - правових (уміння формулювати ставлення до права як загальнолюдської цінності: порівнювати, пояснювати, узагальнювати та оцінювати факти і діяння осіб із точки зору права, свідомо дотримуватись приписів законів). Формами профільної підготовки з правознавства сьогодні стало не тільки поглиблене вивчення відповідних предметів, а й факультативи та курси за вибором.

При плануванні курсів за вибором мають враховуватись вікові особливості учнів, рівень їхньої навченості та мотивації, специфіка регіону, наявність підручників і навчальних посібників, рівень підготовки вчителів.

Курси за вибором поділяються на ті, що забезпечують вивчення основного профільного предмета, як от: «Історія держави і права України», «Історія держави і права зарубіжних країн», «Судова риторика», «Права людини», «Досліджуючи гуманітарне право» та інші. А також ті, що виконують функцію внутрішньопрофільної спеціалізації: «Виборче законодавство України», «Органи державної влади України», «Екологічне законодавство», «Правові основи підприємницької діяльності», «Кримінальний процес» тощо.

Актуальними, практично значимими, орієнтованими на формування компетентностей учнів профільних класів старшої школи є курси за вибором, рекомендовані міністерством.

Метою курсу «Права людини» є формування у школярів основ знань про права і свободи людини, розуміння й сприйняття ними таких цінностей, як справедливість, рівність, свобода, демократія, виховання їх у дусі прав людини, усвідомлення учнями зв'язку між правами і обов'язками громадянина, розвиток їхньої правової і громадянської компетентності, відповідних умінь, навичок та здобуття досвіду захисту власних прав;

Серед завдань, котрі стоять перед курсом «Досліджуючи гуманітарне право» є не лише ознайомлення учнів з міжнародним гуманітарним правом, а й виховання поваги до людської гідності, потреби слідувати зразкам соціально корисної поведінки, здатності допомогти іншим людям.

Сприяти формуванню особистості, якій притаманні демократична громадянська культура, усвідомлення взаємозв'язку між ідеями індивідуальної свободи, прав людини та її громадянської відповідальності, готовність до компетентної участі в житті суспільства, покликаний курс «Громадянська освіта (9-11 класи)».

Продовжується впровадження курсу з основ культури гендерної рівності «Ми різні – ми рівні», який має на меті розвінчати стереотипні уявлення про ролі жінок і чоловіків у суспільстві.

Одним з важливих чинників досягнення цілей навчання правознавства, розвитку пізнавальних можливостей учнів, орієнтації їх на вибір профілю навчання є допрофільна підготовка учнів основної школи, що має здійснюватись у 7 - 9 класах (дванадцятирічна школа). Формами допрофільної підготовки учнів з правознавства є правознавчі курси, що сприяють усвідомленню вибору учнями профілю навчання у старшій школі та слугуватимуть орієнтирами у виборі майбутньої професії. Серед них: «Живи за правилами» (8 клас), «Європейські студії» (8-9 клас), «Дітям про права людини і права дитини». Курс «Практичне право» може також викладатись як частина допрофільної підготовки у 8 класі загальноосвітніх навчальних закладів, але з урахуванням змісту курсу 9 класу «Правознавство. Практичний курс».

Виховувати сучасного громадянина-патріота, готувати учнівську молодь до ролі активних громадян та знайомити її з громадянськими навичками і цінностями, необхідними для ефективної участі у житті громади допоможуть курси з громадянської освіти: «Ми – громадяни України» (9 клас), «Вчимося бути громадянами» (8 клас).

Ці та інші курси допрофільної підготовки вивчаються в основній школі за рахунок годин варіативної складової навчального плану.

Для ефективного вивчення основ правознавства та інших правознавчих курсів важливою є підготовка вчителя, досконале знання ним змісту предмета, володіння новими інноваційними педагогічними технологіями, потреба і зацікавленість у самоосвіті. Бажано щоб ці курси у загальноосвітніх навчальних закладах викладалися одним і тим самим учителем, а курси за

вибором – відповідно підготовленими через самоосвіту або систему післядипломної освіти вчителями чи фахівцями з юридичною освітою.

Згідно Інструкції з ведення ділової документації у загальноосвітніх навчальних закладах I-III ступенів календарне планування навчального матеріалу здійснюється учителем безпосередньо у навчальних програмах. Можна користуватись також окремими брошурами, зробленими на основі програм з основ правознавства. На основі календарних вчителі розробляють поурочні плани, структура і форма яких визначається ними самостійно. Поурочними планами для вчителів можуть слугувати також методичні посібники, що мають гриф Міністерства освіти і науки України, а також грифи обласних управлінь освіти і науки та обласних інститутів післядипломної педагогічної освіти. Зошити з основ правознавства переглядаються учителем один раз на семестр і бал за ведення зошита може (за бажанням вчителя) виставлятися в журнал.

Важливу роль у правовій освіті та вихованні учнів відіграє *Всеукраїнська олімпіада з основ правознавства*. Результати робіт учасників олімпіади засвідчують, що більшість учнів ґрунтовно володіє знаннями з теорії держави і права, конституційного, трудового і земельного права; на належному рівні орієнтуються у питаннях сімейного та кримінального права. Разом з тим, аналіз відповідей показав недостатні знання адміністративного, цивільного, господарського, трудового права. Більшість учасників належним чином виконали тестові завдання, оскільки останнім часом саме тестові завдання широко використовуються в освітньому процесі; певні проблеми виникли при визначенні понять: більшість учасників, розуміючи сутність понять, замість визначень подавали опис ознак, функцій тощо. Відповіді теоретичних і практичних (юридичних ситуацій) у багатьох учасників мали фрагментарний характер і являли собою узагальнені роздуми, тобто відповіді недостатньо конкретні, в окремих роботах відсутній аналіз правової ситуації. Необхідно відзначити, що більшість учасників мали достатню теоретичну підготовку.

Високі результати продемонстрували учасники Донецької, Запорізької, Рівненської, Сумської, Одеської, Черкаської областей та міста Києва.

Як і в минулі роки переможцями стали вихованці вчителів Калініної М.Б. (м. Вінниця), Філіпенко Т.М. (Донецька область), Гращенко І.М. (м. Миколаїв), Шайтана О.Д. (м. Херсон).

VI Всеукраїнський турнір з правознавства проходив у м. Рівному з 25 по 29 жовтня 2008 року на базі Рівненського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти та Рівненського економіко-правового ліцею. У ньому взяли участь 95 учнів 9 - 11 класів, які склали 20 команд.

Завдання були підготовлені з урахуванням рівня оволодіння навчальним матеріалом з основ правознавства і ставили за мету визначення рівня оволодіння школярами практичними навиками роботи з правовими документами, додатковою інформацією, вмінням застосовувати набуті знання, зокрема, аргументовано та переконливо відстоювати власне рішення, розв'язувати питання з наукової точки зору, брати участь у наукових дискусіях тощо.

Цікавими були питання, що передбачали розвиток аналітичного мислення, формування висновків, розв'язання задач, які базувались на реальних конкретних справах, що розглядалися судами України і орієнтували як на знання чинного законодавства, так і вміння його застосовувати в процесі конкретних правовідносин. Завдання як першого, так і другого дня турніру включали питання, що орієнтували на знання Конституції України, конституційного, адміністративного, кримінального, цивільного, трудового та сімейного законодавства.

Переможцями вийшли команди Луганської та Волинської областей.

Комп'ютеризація шкіл відкриває нові можливості перед вчителями. Багато з них для підготовки до уроків та в позакласній роботі активно використовують Інтернет. Рекомендуємо ряд сайтів:

- www.zlagoda.org - Всеукраїнське об'єднання демократичних сил
- www.politic.donetsk.ua - Політика та політологія інформаційно-політичне

он лайн видання.

Запрошуємо вчителів взяти участь у Всеукраїнському конкурсі «Учитель року» в номінації «Правознавство», який відбуватиметься у 2009/10 навчальному році.

Необхідна інформація щодо організації навчально - виховного процесу з суспільних дисциплін подається на сторінках журналу «Історія в школах України».

Методичні рекомендації щодо вивчення курсів духовно-морального спрямування у 2009/10 навчальному році

У 2009/10 навчальному році у 5-6 класах продовжується вивчення предмета «Етика».

Актуальність вивчення цього предмета обумовлена не тільки істотними змінами в ціннісних орієнтирах українського суспільства, що спостерігаються нині, а й загальним зростанням ролі моралі в житті людства в інформаційному суспільстві часів глобалізації. Як показує досвід кількох років впровадження зазначеного курсу, він сприяє не лише соціалізації особистості, але й її духовно-моральному зростанню, засвоєння його повертається до особистості, реалізуючись у ставленні людини до самої себе, інших людей, світу загалом.

Цей навчальний предмет спрямований на формування моральних цінностей і орієнтирів особистості, моральної культури і культури поведінки учня, що потребує від вчителя особливої уваги до емоційно-ціннісної та діяльній складовій навчання. Саме тому особливістю змісту курсу, який мають засвоїти учні є не тільки і не стільки власне знання, скільки досвід поведінки і діяльності людей в різних життєвих ситуаціях, що ґрунтується на загальнолюдських цінностях.

У 2009/10 навчальному році, як і минулого року, Міністерство освіти і науки України надає батькам право вибору вивчення дітьми курсів духов-